

ОСНОВНІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «СІЛЬСЬКИЙ ТУРИЗМ»

Львіна М.В.

Інститут економіки природокористування та сталого розвитку
Національної академії наук України

У статті окреслено роль та перспективи розвитку сільського туризму в Україні та за кордоном. Обґрунтовано розбіжності у тлумаченні основних понять сфери сільського туризму. Описано ключові підходи до визначення сільського, аграрного, екологічного туризму як форм туристичної діяльності. Проаналізовано сутнісні характеристики цих та інших видів туризму. Представлено перспективи подальших теоретико-методологічних досліджень.

Ключові слова: сільський туризм, екологічний туризм, аграрний туризм, туристична діяльність, сфера туризму, фермерське господарство.

Постановка проблеми. В умовах зростання загальної мобільності населення, трансформації традиційних дозвіллевих практик туризм як сфера економічної діяльності стрімко розвивається. Частиною цієї індустрії є сільський туризм (СТ), що надає туристичні послуги на території сільських населених пунктів та переважно на базі приватних осель сільських мешканців. За оцінками фахівців, щорічно обсяги послуг сільського туризму зростають на 10-30% [1], а інфраструктура приватних агроосель Західної Європи за кількістю ліжко-місць наблизилася до потужностей готельних підприємств [2]. Поїздки до села складають 39% усіх туристичних подорожей у Голландії, 35% – Данії, 34% – Німеччині, по 29% – Великобританії, Франції та Португалії, по 27% – Іспанії та Ірландії, 25% – загалом у ЄС [3, с. 327]. Як доказ важливої ролі сільського туризму в економічному розвитку регіонів у ЄС діють спеціальні програми фінансування селянських господарств, що надають туристам послуги на базі власних осель, розташованих в економічно депресивних регіонах (напр., Європейського аграрного фонду сільського розвитку [4]).

Актуальність науково-практичних досліджень функціонування та розвитку сфери сільського туризму зумовлює його здатність виконувати важливі соціальні, екологічні та економічні функції. Дослідники відзначають спроможність СТ сприяти подоланню бідності та соціальної деградації сільських мешканців, підвищенню їх рівня зайнятості, поліпшенню благоустрою сільських садиб, забезпеченню комплексного розвитку територій та інфраструктури села [5].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сільський зелений туризм як сфера економічної діяльності та соціально-економічне явище є предметом вивчення багатьох українських вчених: Н. Андреевої, І. Дишлового, Л. Забуранної, Ю. Зінька, Н. Кудли, В. Липчука, М. Маліка, С. Нездоймінова, М. Рутинського, Н. Самолук, Г. Черевка, Л. Черчик, Г. Шимечко та інших. Серед закордонних дослідників економіки та організації сільського туризму слід відзначити таких вчених, як Б. Гаррод (Garrod), Г. Георгієв (Georgiev), Д. Гілберт (Gilbert), Р. Комппула (Komppula), Г. Саксена (Saxena), С. Сараніємі (Saraniemi), С. Уілсон (Wilson), Я. Уонг (Wang), Д. Холл (Hall), Р. Шаплі (Sharpley) та інших.

Предметом дослідження цих та інших вчених є теоретичне обґрунтування та визначення різноманітних понять, що стосуються діяльності у сфері надання туристичних послуг (С. Нездоймінов, В. Липчук, Г. Шимечко, С. Кузик, М. Рутинський, Ю. Зінько), оцінка економічної ефективності сіль-

ського туризму (Г. Черевко), інституційне забезпечення діяльності СТ (І. Литвин, С. Киризок, М. Лук'янова) та проблеми його територіальної організації (Н. Андреева), організаційно-економічні умови господарювання у цій сфері (О. Довгаль, Л. Забуранна). Закордонні вчені Р. Комппула, Л. Кайї (Cai), Р. Шаплі досліджують різноманітні форми агротуризму, сільського туризму та пов'язані з цим проблеми соціальної взаємодії, Г. Саксена та Б. Ілбері (Ilbery) розробили концепцію комплексного сільського розвитку, а Б. Гаррод та Р. Уорнелл (Wornell) – концепцію капіталізації ресурсів сільської місцевості для потреб туризму. При цьому, попри велику кількість ґрунтовних праць та досліджень, однією з ключових є проблема визначення сільського туризму та його розмежування (або об'єднання) з іншими, близькими за значенням та функціями поняттями (зелений туризм, агротуризм, екотуризм тощо).

Виділення частини проблеми. З науково-методологічної точки зору ключовою проблемою дослідження умов та перспектив функціонування сфери СТ є відсутність усталеного розуміння самого поняття «сільський туризм», а також значні розбіжності в підходах до визначення та операціоналізації цього поняття між вітчизняними та закордонними вченими, а також між науковцями, представниками органів влади та громадськістю (професійними асоціаціями). Непрямо розбіжності у тлумаченні цього поняття є одночасно причиною та наслідком законодавчої неврегульованості туристичної діяльності на селі.

Мета статті. Огляд та аналіз різноманітних підходів вітчизняних та зарубіжних вчених до визначення сільського туризму, а також обґрунтування авторського визначення поняття з урахуванням поточних потреб та вимог соціально-екологічного розвитку сільських територій в Україні, є метою цього наукового дослідження.

Виклад основного матеріалу. Неусталеність поняття «сільський туризм» спричинена нерозв'язаністю цього напрямку діяльності та тривалою його некодифікованістю у вітчизняному законодавстві: «агротуризм у нашій країні це фактично тільки починає розвиватися, а це вносить певну плутанину в дефініційний апарат» (Г. Черевко, [6, с. 39]). Як результат, на сучасному етапі відсутній єдина загальна концепція та термінологічна єдність наукового визначення поняття «сільський зелений туризм» (Н. Андреева та ін. [7, с. 26], Н. Самойлюк [8, с. 183]). Брак термінологічної єдності призводить, окрім іншого, до значних розбіжностей в оцінках функціонування цієї сфери. Наприклад, І. Литвин, намагаючись оцінити кількість осель сільського

зеленого туризму в Україні, відзначає: «головна проблема в тому, що немає чітко визначених меж, які садиби вважати зеленими» [9, с. 84]. Про неусталеність поняття та визначень, що стосуються сільського туризму свідчать і закордонні вчені (напр. Г. Сантерамо, Г. Демонья [10; 11]). Болгарський дослідник Г. Георгієв зазначає, що «з причин складної структури мотивації споживачів послуг сільського туризму та особливостей його стану і розвитку в різних країнах досі відсутнє єдине, спільне визначення цієї форми туризму та усього термінологічного апарату» [3, с. 327].

На думку більшості вітчизняних та закордонних вчених, «сільський туризм», «зелений туризм», «сільський зелений туризм», «агротуризм» – це все різні поняття, які не слід ототожнювати (див, напр. С. Кузик та М. Рутинський [12], Г. Черевко [6, с. 40], Н. Самолюк [8, с. 182]). При цьому більшість авторів диференціюють ці та інші види туризму на основі аналізу структури туристичних послуг та особливостей дозвілля туристів [11]. Залежно від особливостей, асортименту, загальної чи тематичної спрямованості послуг сільський туризм розширюють за допомогою таких означень, як «аграрний», «зелений», «гастрономічний», «мисливський», «кінний», «історичний», «культурний» та ін. Часто сільський туризм також визначають як «локальний», «аграрний», «рекреаційний», «альтернативний» або й інакше, але завжди при цьому відрізняють його від масового туризму.

Г. Саксена та Б. Ілбері визначають сільський туризм як «вид туризму, що своїм діяльністю та розвитком завдячує насамперед соціальним зв'язкам, які єднають місцеве населення для реалізації спільної мети – збереження і раціонального використання економічних, соціальних, культурних, природних та людських ресурсів, належних територій, де це населення проживає» [13, с. 234]. Б. Гаррод та Р. Уорнелл називають сільський туризм «життєвою силою розвитку сільської території», а ресурси сільської території – її капіталом, різноманітні елементи якого складають основу розвитку діяльності у сфері туризму [14].

Європейська федерація сільського туризму («EuroGites») у 2005 р. ухвалила загальні стандарти сільського туризму, представлені у вигляді таких критеріїв: 1) домогосподарство, що надає послуги сільського туризму, розташовано на території сільського населеного пункту, кількість мешканців якого не перевищує 5 тис., а навколишнє природне середовище має риси традиційно сільського; 2) на сільській території, де надаються послуги туризму, відсутні промислові підприємства, ведеться традиційне сільське господарство або розташовані природні об'єкти та комплекси; 3) туризм не є єдиним або домінуючим видом економічної діяльності мешканців сільської території; відношення кількості ліжок-місць для туристів та мешканців сільської території не перевищує 1 до 1; 4) сільській території притаманна належна якість довкілля, немає галасу та техногенного забруднення (за виключенням пов'язаних із веденням сільського господарства); 5) оселі та присадибні ділянки домогосподарств, що надають послуги сільського туризму, оформлені в автентичному стилі; 6) власники садіб сільського туризму надають туристам послуги особисто; 7) об'єкти туристичної інфраструктури є малопотужними: кількість ліжок-місць для туристів у 1 оселі не перевищує 40 од.; 8) власники осель, де надаються послуги сільського туризму, прихильно ставляться до участі в добровільних схемах категоризації осель, стандартизації послуг та оцінки їх

якості; 9) соціальна стабільність сільської території досягається за рахунок багатофункціональної економіки; 10) місцева громада відкрита для туристів та участі у традиційних культурних заходах; 11) функціонує місцеве виробництво товарів народного промислу та продуктів харчування; 12) здійснюються культурні заходи (фольклорні фестивалі, виставки місцевої культурної спадщини, фестивалі народних ремесел); 13) сільський населений пункт не належить до території масового та розвиненого туризму [15].

Таким чином, під сільським туризмом слід розуміти вид туристичної діяльності, що реалізується на сільській території, не має масового характеру та здійснюється силами місцевих мешканців із залученням місцевих ресурсів (хоча останнім часом все частіше туристичні послуги пропонують окрім селянських господарств ще й спеціалізовані підприємства сфери туристичного та готельного бізнесу [16, с. 57]). Сільський туризм передбачає надання туристам різноманітних послуг, але насамперед – послуг проживання та харчування. Організаційними особливостями сільського туризму є те, що зазвичай для надання послуг достатньо потужностей наявної інфраструктури, попит на послуги залежить від сезону незначною мірою, зростає на вихідні дні та тривалі свята, але значне скупчення туристів одночасно в одному місці відсутнє [17]. Сільський туризм має особливе значення для диверсифікації місцевої економіки та підвищення рівня доходів місцевих мешканців, заохочує місцеві громади до збереження культурної спадщини та поліпшення екологічного стану територій. Відтак цей вид діяльності відіграє важливу роль як фактор забезпечення сталого розвитку села.

Інколи поняття «сільський туризм» розширюють за рахунок означень «зелений» або «екологічний» (напр. [9; 12]). Наголос на екологічності мав би означати, що туристична діяльність проводиться з дотримання екологічних норм та спрямована на збереження і відтворення ресурсів довкілля. З іншого боку, «зелений» або «екологічний» туризм може означати надання туристичних послуг в умовах природних екосистем та за відсутності видимих ознак антропогенної діяльності (програмним документом ООН «Порядок денний на XXI століття» екотуризм визнано формою туризму, що не завдає шкоди елементам довкілля та природним екосистемам [18, с. 98]. Зрозуміло, що сільський туризм не завжди є зеленим (екологічним), а зелений – сільським. Однак часте поєднання цих двох понять підкреслює, що у порівнянні з масовими видами туризму сільський туризм є сприятливішим для довкілля. У вітчизняній науці та практиці поняття «сільський зелений туризм» не в останню чергу вкоринилося завдяки нормам Закону України «Про особисте селянське господарство» (N 742-IV від 15.05.2003) та статистичному облікові Державною службою статистики України підприємств сільського зеленого туризму [19, с. 50].

Агротуризм зазвичай вважають формою сільського туризму та туристичною діяльністю, організованою власником фермерського господарства у межах цього господарства з метою отримання додаткового доходу [20, с. 105]. Так, в Італії на законодавчому рівні агротуризм визнано діяльністю з надання послуг тимчасового проживання, здійснюваною власниками фермерських господарств із використанням інфраструктури останніх та пов'язаною з участю туристів у заходах з обробки сільськогосподарських земель, доглядом за тваринами тощо» [10, с. 4]. Притаманно лише

агротуризмові особливістю є те, що туристам, окрім послуг тимчасового проживання та харчування «також надається можливість ... участі у щоденній діяльності членів сім'ї власника фермерського господарства» [21, с. 64]. Цієї ж думки дотримується Г. Георгієв: «агротуризм стосується видів діяльності, що напряму пов'язані з веденням сільського господарства – вирощуванням фруктів та овочів, доглядом за свійськими тваринами та ін.» [3, с. 327]. Водночас згаданий автор стверджує, що «основною рисою агротуризму є використання оселі власника фермерського господарства в якості помешкання для тимчасового проживання туристів» [3, с. 328]. Цю тезу можна заперечити, оскільки зазначена особливість притаманна усім видам сільського туризму, який має комплексний характер та може включати не лише сільськогосподарську, але й спортивну, оздоровчу, екологічну діяльність тощо.

Хоча на думку Н. Андреевої та ін. «поняття «сільський туризм» і «агротуризм» у сенсі дослідження умов регіонального розвитку території є тотожними категоріями, тому що пов'язані з економічною природою послуг сільськогосподарського виробництва та обов'язково з місцем споживання турпослуг в сільському середовищі» [7, с. 27], ми погоджуємося з Н. Самолюк, яка стверджує, що «за змістовним наповненням поняття «сільський туризм» значно ширше за «агротуризм» та «екологічний туризм», які є лише його організаційними формами» [8, с. 182]. Про недоцільність ототожнення агротуризму з сільським туризмом свідчать дослідження і закордонних вчених (напр., Р. Комппулі [22]).

Інколи агротуризм та сільський туризм розмежовують залежно від того, який вид господарської діяльності переважає на тій чи іншій сільській території. У сільських регіонах, де домінує спеціалізоване великотоварне сільськогосподарське виробництво частіше застосовують термін «сільський туризм». Натомість агротуризм розвивається на територіях, значна частка мешканців яких залучені до виробництва продуктів харчування у традиційний спосіб. Відтак, стимулюючи агротуризм, економічна, соціальна та аграрна політика ЄС сприяє багатосторонньому розвитку сільських територій [23, с. 210].

Дослідники виділяють і інші види туристичної діяльності, здійснюваної на сільських територіях. Так, Д. Цвіянович (Cvijanović), у структурі сільського туризму виділяє екотуризм, агротуризм, агро-екотуризм, а також еко-органічний туризм [24, с. 31-48]. Екотуризм – туристична діяльність,

спрямована на захист та поліпшення якості ресурсів довкілля. Агротуризм поєднує туристичну та сільськогосподарську діяльність і може включати залучення туристів до праці у фермерському господарстві, проживання у будинку власників, облаштування кемпінгу на території господарства, проживання у віддалених гірських сезонних помешканнях працівників сільського господарства тощо. Агро-екотуризм є комбінацією екотуризму як екологічно орієнтованої діяльності та агротуризму як діяльності на території фермерського господарства. Найважливішим ресурсом такого виду туризму є сільський ландшафт, що має поєднувати природні екосистеми та територію ведення сільського господарства. Зрозуміло, що урізноманітненим сільським ландшафтам, які мають природний або напівприродний вигляд, притаманні вищі естетична цінність та рекреаційний потенціал, аніж розораним та деградованим сільськогосподарським угіддям. Через це агро-екотуризм політика ЄС спрямована на стимулювання ведення органічного сільськогосподарського виробництва як найбільш ефективного способу збереження природних ландшафтів. Агро-екотуристичний потенціал територій надає власникам малих фермерських господарств потужну мотивацію для впровадження екологічно орієнтованих та зберігаючих ландшафтне різноманіття сільськогосподарських практик. Якщо агро-екотуризм здійснюється із залученням інфраструктури органічного фермерського господарства, така діяльність перетворюється на еко-органічний туризм.

Висновки і пропозиції. Попри значну кількість та різноманітність досліджень сфери туризму, низці основних теоретико-методологічних формувань та визначень бракує чіткості й уніфікованості. Це, зокрема, стосується понять «сільський туризм», «агротуризм», «екологічний туризм» та ін. Відсутність єдиного визначення сільського туризму як форми туристичної діяльності суттєво ускладнює його регулювання та оцінку ефективності. Натомість ототожнення понять «сільський туризм», «агротуризм», «екотуризм» призводить до нівелювання сутнісних рис цих явищ та, як наслідок, до розбіжностей у тлумаченні притаманних відповідним формам туристичної діяльності тенденцій розвитку.

Узгодження масиву наукових визначень у сфері сільського туризму, їхнє теоретико-методологічне обґрунтування та кодифікація у вітчизняному законодавстві, а також практичні дослідження функціонування сфери є перспективними напрямками подальших досліджень.

Список літератури:

1. Латинін М. Державне регулювання розвитку сільського зеленого туризму [Електронний ресурс] / М. А. Латинін, Л. М. Примолена // Державне будівництво. – 2012. – № 1. – С. 2. – Режим доступу до журн.: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeVu_2012_1_13.pdf
2. Довгаль О. Сільський туризм як перспективний напрям підприємництва у соціально-економічному механізмі розвитку села / Довгаль О. В. // Бізнесінформ. – 2013. – № 4. – С. 317.
3. Georgiev G. Rural And Ecotourism Development in Scope of Bulgarian Tourism / Georgiev G. // Scientific Annals of the 'Alexandru Ioan Cuza' University of Ias. – 2010. – P. 325-339.
4. Rural Development in the European Union. Statistical and Economic Information. Report 2013 / European Commission DG Agriculture and Rural Development. – 2013. – P. 304.
5. Терес Н. Розвиток сільського зеленого туризму та його вплив на збереження етнокультурної самобутності українського народу / Н. Терес. – Етнічна історія народів Європи. – 2012. – Вип. 37. – С. 19.
6. Черевко Г. Методика визначення ефективності агротуристичної діяльності / Г. В. Черевко, І. В. Черевко, Г. І. Шимечко // Економіка АПК. – 2011. – № 1 (195). – С. 39-46.
7. Андреева Н. Сучасна організація аграрного туризму в Україні як перспективний напрямок розвитку сільських територій / Н. Андреева, С. Нездоймінов, І. Дишловий // Економіст. – 2011. – № 7 (297). – С. 25-28.
8. Самолюк Н. Сільський туризм як перспективний напрям самозайнятості сільського населення / Самолюк Н. М. // Соціально-трудові відносини: теорія та практика : зб. наук. праць. – 2012. – № 2(4). – С. 181-188.

9. Литвин І. Проблеми та перспективи розвитку сільського зеленого туризму в регіоні / І. В. Литвин, М. О. Нех // Регіональна економіка. – 2013. – № 2 (68). – С. 81-88.
10. Santeramo G. Promoting the international demand for agritourism – empirical evidence from a dynamic panel data model [Електронний ресурс] : MPRA Paper No. 59625, posted 3 Nov. 2014 / Santeramo Fabio Gaetano. – 24 с. – Режим доступу до архіву : <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/59625/>.
11. Demonja D. Contribution to the Development of Rural Tourism in Croatia: Proposed Steps for Successful Business / Damir Demonja, Robert Vaćac // TURIZAM. – 2012. – Vol. 16, Issue 4. – P. 134-151.
12. Кузик С. Соціально-економічне значення сільського зеленого туризму в контексті сучасних пріоритетів розвитку сільських територій України / С. П. Кузик, М. Й. Рутинський, П. С. Кузик // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування. – 2011. – Вип. 163, ч. 1. – С. 71-74.
13. Saxena G. Integrated rural tourism. A border case study / Saxena G., Ilbery B. // Annals of Tourism Research. – 2008. – No. 35(1). – P. 233-254.
14. Garrod B. Re-conceptualising rural resources as countryside capital: the case of rural tourism / Garrod B., Wornell R., Youell R. // Journal of Rural Studies. – 2006. – No. 22. – P. 117-128.
15. Ružić P. Rural Tourism / Ružić P. – Pula : Institute for agriculture and tourism Poreč, 2009. – P. 16.
16. Balabanova A. Basic features of agrotourism in Germany / A. O. Balabanova // European researcher. – 2011. – No. 1 (3). – P. 57-59.
17. Marinov S. Rural tourism and destination Bulgaria. At Specialized tourist products in Bulgaria / Marinov St. – Varna : Publishing House Slavena, 2002. – P. 95.
18. Agenda 21. United Nations Conference on Environment & Development. Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992 [Електронний ресурс]. – 351 p. – Режим доступу : sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf.
19. Туристична діяльність в Україні у 2013 році. Статистичний бюлетень / Держава служба статистики України. – Київ : 2014. – 272 с.
20. Niedziylka A. Aspects of agritourism management in Malopolska voivodeship / Niedziylka A., Brzozowska A. // Annals of the University of Petroșani. Economics. – 2009. – No. 9 (4). – P. 105-112.
21. Zaharia M. Territorial Structural Changes of the Supply in Romanian Rural Tourism Accommodation / Marian Zaharia, Simona Ghiță // Economic Insights – Trends and Challenges. – 2014. – Vol. III (LXVI), No. 1. – P. 63-73.
22. Komppula R. The role of individual entrepreneurs in the development of competitiveness for a rural tourism destination – A case study / Komppula, Raija // Tourism Management. – 2014. – No. 40. – P. 362.
23. Zoto S. Agrotourism – A Sustainable Development for Rural Area of Korca / Stela Zoto, Eleina Qirici, Esmeralda Polena // European Academic Research. – 2013. – Vol. I, Issue 2. – P. 209-223.
24. Cvijanović D. Rural Tourism In The Danube Region of the Republic of Serbia – Comparative Experiences and Development Perspectives / Drago Cvijanović, Predrag Vuković // Contemporary Issues of Sustainable Rural Development: International Approaches and Experiences of Eastern Europe and Russia : monograph / V. Erokhin, A. Ivolga, J. V. Andrei et al. – Stavropol : AGRUS of Stavropol State Agrarian University, 2014. – 172 p.

Ильина М.В.

Институт экономики природопользования и устойчивого развития
Национальной академии наук Украины

ОСНОВНЫЕ КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ПОНЯТИЯ «СЕЛЬСКИЙ ТУРИЗМ»

Аннотация

В статье отображена роль и перспективы развития сельского туризма в Украине и за рубежом. Обоснованы расхождения в интерпретации основных понятий сферы сельского туризма. Описаны ключевые подходы к определению сельского, аграрного, экологического туризма как форм туристической деятельности. Проанализированы существенные характеристики этих и других видов туризма. Представлены перспективы дальнейших теоретико-методологических исследований.

Ключевые слова: сельский туризм, экологический туризм, аграрный туризм, туристическая деятельность, сфера туризма, фермерское хозяйство.

Ilina M.V.

Institute of Economics of Natural Resources Use and Sustainable
Development of National Academy of Sciences of Ukraine

KEY CONCEPTUAL APPROACHES TO DEFINITION OF “RURAL TOURISM” TERM

Summary

In the article role and perspectives of rural tourism's development in Ukraine and abroad are outlined. Overlaps and discrepancies in interpretation of principal definitions on rural tourism are discovered. Key approaches to definition of various forms of tourist activities (rural tourism, agritourism, ecotourism) are described. Substantive characteristics of these and other forms of tourism are analyzed. Perspectives of further theoretical and methodological researches are presented.

Keywords: rural tourism, ecological (green) tourism, agrarian tourism (agritourism), tourist activity, tourism industry, farm.